

века в освещении современной буржуазной историографии // Средние века, 1963. – Вып. 23. – С. 229-237; **39.** Соколов В. В. Средневековая философия. – М.: Высшая школа, 1979. – 448 с.; **40.** Сидорова Н. А. Народные еретические движения во Франции в XI и XII веках // Средние века, 1953. – Вып. 4 – С. 75-102; **41.** Хегглунд Б. История теологии / Пер. с швед. В.Володин – Спб.: Светоч, 2001. – 370 с.

УДК 726.6(477-25)

Валерій ПАНЧЕНКО

УСПЕНСЬКИЙ СОБОР КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ (ЕТАПИ СПОРУДЖЕННЯ ТА ВІДБУДОВИ)

У статті аналізуються етапи спорудження та відбудови собору Успіння Пресвятої Богородиці Києво-Печерської лаври. Виділяються п'ять головних періодів будівництва та відродження собору. Найбільшій увазі приділяється останньому етапу, який датується 1996 – 2000 рр., коли знакова для України культова споруда була повністю відбудована та освячена.

Ключові слова: Києво-Печерська лавра, Успенський собор, етапи функціонування, розбудова, відродження.

Валерій ПАНЧЕНКО

УСПЕНСКИЙ СОБОР КИЕВО-ПЕЧЕРСКОЙ ЛАВРЫ (ЭТАПЫ СООРУЖЕНИЯ И ВОЗРОЖДЕНИЯ)

В статье анализируются этапы сооружения и возрождения собора Успения Пресвятой Богородицы Киево-Печерской лавры. Выделяются пять главных периодов строительства и возрождения собора. Наибольшее внимание уделяется последнему этапу, который датируется 1996-2000 гг., когда знаменательное для Укрины культовое сооружение было полностью отстроено и освячено.

Ключевые слова: Киево-Печерская лавра, Успенский собор, этапы функционирования, перестройки, возрождение.

Valeriy PANCHENKO

THE HOLY DORMITION KYIV-PECHERSK LAVRA (STAGES OF CONSTRUCTION AND RECONSTRUCTION)

The Holy Dormition Kyiv-Pechersk Lavra is one of the outstanding monuments of religious architecture of medieval Ukraine. During its millenary history this outstanding masterpiece of old Russian architecture has been repeatedly destroyed, rebuilt and being completed, restored, was destroyed during the Second World War and rebuilt in the years of independent Ukraine. Till nowadays the history of its construction and evolution of the interior and exterior causes many questions and needs further investigation.

Analysis of sources and historiography allows to identify five stages of the construction and revival of the Dormition Cathedral: 1) 1073-1240 – from the laying of the foundation stone till its destruction during Mongol-Tatar invasion;

2) middle of the 15th century – 1718 – from the reconstruction of the Cathedral during the Prince Simeon Olelkovych Slutsky time till conflagration in the Upper Lavra 3) 1718-1895 – restoration of the cathedral and its murals, completion of exterior design; 4) 1941-1970 – destruction of the cathedral at the beginning of World War II , demolition and conservation of its ruins; 5) 1996 – 2000 – restoration of the Cathedral and its sanctification. First period of the cathedral activity covers the time period of over 160 years. Its main chronological indicators associated with the construction and further completion of the temple. 1073 year is the generally accepted date of construction of the Dormition Cathedral and 1089 – the date of its sanctification. In 1080-1108 the John the Baptist church-baptistery was built in the north-west corner of the Dormition Cathedral. In 1230 the cathedral was damaged as a result of the earthquake and in 1240 it was destroyed by the Mongol and Tatars.

From the middle of 15th century the second stage in the history of the Dormition Cathedral began which has been lasted more than 250 years. At the beginning, during the Kyiv Prince Simeon Olelkovych time the restoration of the cathedral was carried out. Through these works the walls were rebuilt, the dome of a main church was reerected and a number of construction works were made. Later (in 1516) at the expense of Konsantin Ostrozhskiy the St. John the Theologian side-chapel was built out to the the southeastern corner of the church and the new iconostasis of the cathedral was established. A number of repair and restoration works of the temple was done in the days of Archimandrite Ilarion Pesochinskiy in 1559-1566 and Yelesey Pletenetskiy in 1599-1624. New works on the development and design of the Dormition Cathedral were carried out in the days of Archimandrite Petro Mogyla in 1627-1647. But in 1718 the church was considerably damaged by a conflagration.

The third stage of the Dormition Cathedral functioning begins with its restoration. The first small works of the temple rebuilding were done in the same 1718 year. They became considerably larger in 1722, when the project of the temple rebuilding was designed by Moscow architect F. Vasilev and later completed by I. Kaladin and F. Starchenko. Later on the cathedral interior changed; new elements and decorative frescoes appeared. Well-known experts and artists were involved in these works, such as Solntsev, Vasnetsov, Vereshchagin, Lazarev-Stanischev. There were no works in The Dormition Cathedral during the postrevolutionary period.

The fourth stage of the cathedral history is a most tragic page in his past. In early November of 1941 The Dormition Cathedral was exploded and actually ceased its activity. After war many domestic archeologists and architects started investigation of the cathedral ruins. This work continued until the early 1970. After that the cathedral ruins were preserved and works for its revival have started.

The next fifth stage begins with the appearance of President of Ukraine Decree “On the urgent measures to restore the complex of St. Michael’s Golden-Domed Monastery and the Dormition Cathedral of Kyiv-Pechersk Lavra” from January 27, 1996. In December 25, 1998 the cathedral restoration project was approved. In November 21 of the same year the restoration of the temple began. Laying the

first bricks by the President of Ukraine Leonid Kuchma and representatives of Ukrainian authorities and the clergy was as symbolic act of start of Dormition Cathedral revival.

The Dormition Cathedral was fully restored and its interior space was partially rebuilt to August 2000 (revival works for the paintings, altarpieces, temple floor were continued until 2013). On August 24, in the Independence Day of Ukraine, the cathedral was sanctificated by Metropolitan of Kyiv Vladimir (Sabodan) in the presence of the President of Ukraine, mayor of Kyiv and numerous guests. Since that time, the church services started again and it became one of the main sacred place of Orthodox Church in Ukraine.

Consequently researches of the history of the Dormition Cathedral of Kyiv-Pechersk Lavra allows us to select five periods of its construction, expansion and restoration, that in the future will allow to do detailed chronology of the functioning of this iconic construction for Ukraine.

Keywords: *Holy Dormition Kyiv-Pechersk Lavra, Mongol-Tatar invasion, Prince Simeon Olelkovych Slutsky, Konsantin Ostrozhskiy, reconstruction.*

До видатних пам'яток культової архітектури середньовічної України по праву відноситься собор Успіння Пресвятої Богородиці Києво-Печерської лаври. Цей видатний шедевр давньоруського зодчества за більш ніж тисячолітню історію свого існування неодноразово руйнувався, перебудовувався і добудовувався, реставрувався, був знищений в роки Другої світової війни і відбудований в роки незалежної України. Історія його спорудження та еволюції інтер'єру та екстер'єру й сьогодні викликає чимало запитань і потребує подальшого дослідження.

Вивченню Успенського собору присвятили свої роботи багато дослідників. Серед них варто відзначити розвідки науковців дореволюційного часу: К. Бороздіна, Є. Болховітінова, М. Берлінського, С. Миславського, М. Закревського, П. Лашкарьова, П. Лебединцева, В. Ніколаєва, М. Петрова, А. Савченко [18, с. 6-18; 3, с. 37-41; 5, с. 2627, 159-179; 14, с. 5-7]; вчених ХХ – початку ХХІ ст.: Ю. Асєєва [1, с. 29-31], Ю. Артамонова [2, с. 20-32], В. Богусевича [4, с. 14-20], М. Васильєва [6, с. 33-36], В. Делюги [7, с. 37-45], І. Жиленко [8, с. 37-39], Г. Івакіна [9, с. 164-166, 172-175], С. Балакіна [10, с. 75-79], Є. Кабанця [11, с. 9-10], О. Сіткарьової [18, с. 6-24], В. Харламова [23, с. 52-57], М. Холостенка [24, с. 58-68] та багатьох інших. В їх роботах простежено основні етапи будівництва собору, визначено час перебудови, простежено зміни у формуванні іконостасів, фрескового розпису і т.п. Разом із тим ще вимагає вивчення відбудова собору в наш час, а також питання про сам процес відродження собору, людей, які спорудили нову сучасну культову споруду, що копіює знищену. Тому

основною метою даної статті є вивчення основних етапів спорудження собору від середньовіччя до новітнього часу та детальний аналіз його відбудови в 1998-1999 рр.

Аналіз джерел та історіографії дозволяє виділити п'ять етапів будівництва та відродження Успенського собору: 1) 1073-1240 рр. – від часу закладки будівлі до її зруйнування під час нападу монголо-татар; 2) середина XV ст. – 1718 р. – від відбудови собору за князя Сімеона Олельковича Слуцького до великої пожежі в Верхній лаврі; 3) 1718-1895 рр. – відновлення собору та його розписів, завершення оформлення екстер'єру; 4) 1941 – 1970 рр. – знищення собору на початку Другої світової війни, розбір та консервація його руїн; 5) 1996 – 2000 рр. – відбудова собору та його освячення.

Перший період функціонування собору охоплює час тривалістю понад 160 років. Основні його хронологічні показники пов'язані із будівництвом та добудовами храму. Загальноприйнятою датою спорудження Успенського собору вважається 1073 р., а його освячення 1089 р. Як відомо, собор був закладений на „Берестовому полі” і збудований за 5 років (1073-1077 рр.), потім ще 12 років (1077-1088 рр.) тривав його розпис і оздоблення мозаїкою, які остаточно були завершені в 1104 р. На початках храм був одноверхим, шестистовпним, хрестовокупольним, з трьома навами, які закінчувалися гранчастими апсидами. У 1080-1108 рр. біля північно-західного кута Успенського собору була зведена Іоанно-Предтеченська церква-хрещальня. Через рік (1109 р.) над могилою дочки Всеволода Ярославича – Євпраксії, була споруджена каплиця. В даний період храм декілька разів зазнав пошкоджень і пограбувань, зокрема, в 1096 р. – від набігу військ половців хана Боняка, 1151 р. – від дій військ Юрія Долгорукого, 1169 р. – від військ Мстислава, сина Андрія Боголюбського, в 1171 р. – від набігу половців. Крім того, в цей період собор постраждав і від землетрусу 1230 р., в результаті чого були пошкоджені стіни та, очевидно, купол будівлі. Протягом 1230-1240 рр. тривали ремонтні роботи по відновленню собору. Проте зразу ж Успенський собор зазнав нищівної руйнації від монголо-татарського нападу орд Батия. Особливо постраждав внутрішній інтер'єр храму, зокрема, вівтар, розписи, мозаїка тощо. У напівзруйнованому стані собор знаходився впродовж понад двох століть.

Із середини XV ст. розпочинається другий етап в історії Успенського собору, тривалістю понад 250 років. На його початках було здійснено відновлення собору за правління київського князя Сімеона Олельковича. Завдяки цим роботам були відбудовані стіни та знову

зведена баня головної церкви й виконано ряд оздоблювальних робіт. Згодом (1516 р.) на кошти Костянтина Острожського до південно-східного кута церкви примуровується об'єм Іоанно-Богословського приділу та встановлюється новий іконостас собору. Ряд ремонтних та реставраційних робіт у храмі було зроблено при архимандритах Іларіоні Песочинському в 1559-1566 рр. та Єлісеї Плетенецькому в 1599-1624 рр. Нові роботи по розбудові і оздобленню Успенського собору були проведені при архимандритові Петрі Могилі в 1627-1647 рр. За роки його управління православною церквою собор зазнав значних змін. Так, до Іоанно-Предтеченської церкви був прибудований Стефанівський приділ, над храмом з'явилося декілька глав із золоченими куполами, певних змін зазнало декоративне оздоблення інтер'єру та фасадів споруди. В 60-х роках XVII ст. роботи по розбудові собору були продовжені. До архітектурних змін відносяться нові елементи, як-то двосхиле перекриття даху над всіма закомарами, відсутність глави над нартексом, формування об'єму Трьохсвятительського приділу, який своїми формами урівноважив композицію західного фасаду, та поява на його центральному пряслі образу Богоматері. Згодом (1676 р.) на фасадах собору з'явилися барочні фронти, а також каплиці біля північного прясла центральної споруди храму. Перебудови собору продовжилися і за роки гетьманування Івана Мазепи. Так, 1693 р. були добудовані каплиці із південного боку. Тепер кожний об'єм мав тричасне членування з єдиними вінчаючим карнизом і трьома фронтиками. Крім того, на світлових банях з'явилися нові декоративні елементи та були облаштовані нові бані над центральними пряслами північного і південного нефів, а також маківки главок над Стефанівським і Іоанно-Предтеченським приділами. Подальшій розбудові храму завадила велика пожежа у Верхній лаврі, яка відбулася 21-22 квітня 1718 р. і знищила практично весь внутрішній інтер'єр собору та в значній мірі пошкодила його архітектуру, зокрема декоративні елементи.

Відбудовою Успенського собору розпочинається третій етап в його функціонуванні. Перші невеликі роботи по відновленню храму були здійснені вже в тому ж 1718 р. Значно масштабнішими вони стали в 1722 р., коли проект відбудови храму був розроблений московським архітектором Ф. Васильєвим, пізніше доповнений І. Каладіним та Ф. Старченком. В їх проектах лежала ідея розширення площі споруди за рахунок прибудов з півночі і півдня, рівновеликих древньому об'єму приміщень, що закривали його своїми стінами. Завдяки цьому споруда собору перетворювалася в семиглавий храм, а його

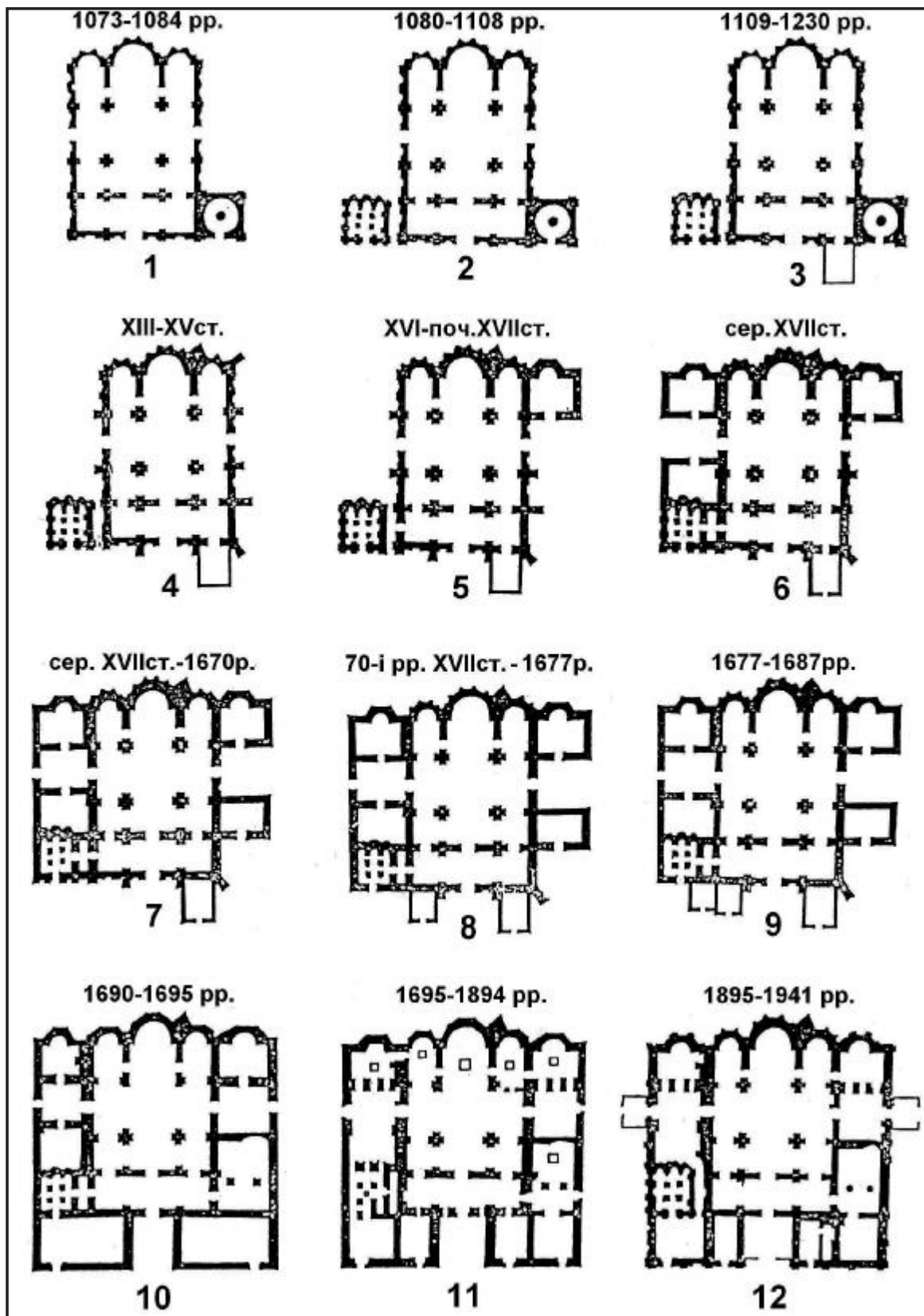

Рис. 1. Еволюція розбудови Успенського собору Києво-Печерської лаври.

Рис. 1. Зовнішній вигляд Успенського собору за іконографічними даними:
1 – 1080-1108 рр.; 2 – початок XVII ст.; 3 – 70-і рр. XVII ст. – 1677 р.;
4 – 1677-1687 рр.; 5 – 1690-1695 рр.; 6 – 1685-1894 рр.

фасад оздоблювався багатим ліпним декором. У подальшому собор прикрасив новий різьблений із позолотою іконостас, в 1727 р. була зроблена нова підлога із чавунних плит, а 1729 р. – з'явився другий поверх, де розміщувалися хори і сховище для книг і рукописів. Зазнав змін і розпис храму, який був поновлений в 1727-1730 рр. та 1772-1777 рр. Впродовж наступного часу змінювався інтер'єр собору, з'являлися нові декоративні елементи та фресковий розпис. До цього залучаються відомі фахівці та художники: Солнцев, В. Васнецов, В. Верещагін, С. Лазарев-Станіщев.

У післяреволюційний час жодних робіт в Успенському соборі не проводилося. Він використовувався для експозицій музею культур та побуту (1923 р.), пізніше Державного історико-архітектурного заповідника „Києво-Печерська лавра” (1926-1941 рр.).

Четвертий етап в історії собору є найтрагічнішою сторінкою його минулого. На початку листопада 1941 р. Успенський собор був підірваний і фактично припинив існування. Із закінченням війни розпочинається розбір руїн собору, які здійснювалися багатьма вітчизняними археологами та архітекторами. Ці роботи тривали до початку 1970 р. Після чого руїни собору були законсервовані та розпочалася робота по підготовці до його відродження.

Наступний п'ятий етап розпочинається із появою „Розпорядження Президента України. Про першочергові заходи щодо відбудови комплексу Михайлівського Золотоверхого монастиря та Успенського собору Києво-Печерської лаври” від 27 січня 1996 р. за № 29/96-рп [20, с. 1]. В ньому визначалася низка заходів щодо проведення робіт по відродженню собору. Згодом вийшло „Розпорядження Київської міської державної адміністрації” від 25 серпня 1998 р за № 1754. В ньому зазначалося, що в зв'язку із набутим досвідом по відбудові Михайлівського Золотоверхого монастиря слід пришвидшити темпи відродження Успенського собору, також було відзначено, що замовником по будівництву і реставрації комплексу Успенського собору визначається Управління охорони пам'яток історії та культури та історичного середовища Київської державної адміністрації, а Генеральною підрядною організацією призначалося Українську спеціальну науково-реставраційну проектно-будівельну виробничу корпорацію „Укрреставрація”, якій для виконання субпідрядних робіт додавалася холдингова компанія „Київміськбуд [20, с. 3].

Згідно із названими документами було видано розпорядження Кабінету міністрів України від 25 грудня 1998 р. за № 1070-р., в якій затверджувався поданий Київською міськдержадміністрацією

ескізний проект відтворення Успенського собору Києво-Печерської лаври, розроблений АТ „Київпроект” та інститутом „Укрпроектреставрація” з такими технічними показниками: площа забудови – 2025 кв. метрів, будівельна кубатура – 38000 куб. метрів, загальна площа приміщень – 1879 кв. метрів, загальна розрахункова кошторисна вартість відтворення споруди (у цінах 1997 р.) – 69404, 51 тис. гривень, термін відтворення – 1998 – 2000 рр. [20, с. 4].

21 листопада того ж року розпочалася відбудова храму. Символічним актом початку робіт по відродженню Успенського собору стало мурування перших цеглин президентом України Л.Д. Кучмою та представниками української влади й духовенства. Тоді ж у фундамент собору було покладено „Закладну грамоту”, в якій відзначалося: „Закладено місяця листопада 21 дня, в літо 1998 від Різдва Христового на відзнаку початку робіт з відтворення Успенського собору Києво-Печерської лаври” [20, с. 27-28].

На початку 1999 р. Київською міською державною адміністрацією був затверджений „Склад штабу по відтворенню Успенського собору Києво-Печерської лаври”, його головою став тодішній голова міської держадміністрації О.О. Омельченко, заступниками – С.Т. Сташевський, В.Ф. Присяжнюк та М.І. Орленко, а членами штабу ще 33 особи [20, с. 8-10]. Після цього розпочалися роботи по відбудові собору.

Спочатку (березень-серпень 1999 р.) були здійснені археологічні дослідження на території собору під керівництвом Г.Ю.Івакіна, що дозволили вивчити фундаменти споруди і відкрити ряд невідомих до того часу поховань. Тоді ж були підсилені основи фундаментів собору бурюін’єкційними коренеподібними палями [20, с. 30] та розпочалося мурування цегляних стін (із 19 лютого 1999 р.). Протягом квітня – вересня 1999 р. було завершено зведення стін і склепінь Успенського собору та здійснено монтаж барабанів і главок куполів [20, с. 32-35]. Вже 14 жовтня було освячено перший хрест, який увінчав один із куполів собору [20, с. 36] та проведені роботи по влаштуванню ліпного декору на фасадах храму. Фактично на кінець жовтня постала будівля Успенського собору і було завершено її зовнішнє оформлення. Наступним етапом стало проектування і відтворення внутрішнього інтер’єру собору [20, с. 48-49].

На серпень 2000 р. Успенський собор був повністю відбудований і частково облаштований його внутрішній простір (роботи по відродженню розписів, вітарів, підлоги храму тривали до 2013 р.). 24 серпня, в День незалежності України, відбулося освячення собору

митрополитом Київським Володимиром (Сабоданом) в присутності президента України, мера м. Києва та численних гостей. З цього часу в храмі розпочалися богослужіння і він знову став однією із головних святинь православної церкви в Україні.

Таким чином дослідження історії Успенського собору Києво-Печерської лаври дозволяє виділити п'ять періодів його спорудження, розширення та відбудови і в майбутньому скласти детальнішу хронологію функціонування цієї знакової для України споруди.

Джерела та література: 1. Асєєв Ю., Харламов В. Нові дослідження Успенського собору Києво-Печерської лаври // Образотворче мистецтво. – 1985. – № 4. – С. 29-31; 2. Артамонов Ю.О. К истории строительства Успенского собора Киево-Печерской лавры // Велика Успенська церква Києво-Печерської лаври. Слід у віках. – К.: Віпол, 2002. – С. 20-32; 3. Берлинский М. Краткое описание Киева, содержащее исторический перечень сего города. – СПб, 1820. – 235 с.; 4. Богусевич В. Работа по разборке руин Великой Лаврской церкви // Археология. – Т. 2. – К.: Изд-во АН УССР. – С. 14-20; 5. Болховитинов Е.Е. Описание Киево-Печерской лавры: с присовокуплением разных грамот и выписок, объясняющих оное, также планов Лавры и обеих пещер. – К., 1826. – 321 с.; 6. Васильев М.Г. Майстри теслярської справи під час перебудови Успенського собору в XVIII-XIX століттях // Велика Успенська церква Києво-Печерської лаври. Слід у віках. – К.: Віпол, 2002. – С. 33-36; 7. Делюга В. Успенський собор Києво-Печерської лаври у світлі літературних та іконографічних свідчень XVII ст. // Велика Успенська церква Києво-Печерської лаври. Слід у віках. – К.: Віпол, 2002. – С. 37-45; 8. Жиленко І. До питання про давні розписи Успенського собору Києво-Печерської лаври. – К.: Наукова думка, 1996. – 126 с.; 9. Івакін Г.Ю. Історичний розвиток Києва XII- XVI ст. – К.: Наукова думка, 1996. – С. 164-166, 172-175; 10. Івакін Г.Ю., Балакін С.А. Поховальний комплекс XV ст. у нартексті Успенського собору Києво-Печерської лаври // Лаврський альманах. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 75-79; 11. Кабанець Є., Колесник І. Трагедія Успенського собору: Версії // Людина і світ. – 1997. – № 10. – С. 9-10; 12. Кот С. Загибель Успенського собору: Версії // Хроніка – 2000. – 1997. – № 17-18. – С. 248-364; 13. Марченко О.І. Успенський собор Києво-Печерської лаври: минуле і майбутнє // Велика Успенська церква Києво-Печерської лаври. Слід у віках. – К.: Віпол, 2002. – С. 130-134; 14. Петров Н.И. Что сделал киевский митрополит П.Могила для украшения Великой Церкви Лавры? // Киевская Старина. – 1900. – Т.18. – Март; 15. Попченко О. Джерело легенди (до історії спорудження Успенського собору та Лаврської дзвіниці в Києві // Людина і світ. – 1968. – № 3. – С. 47-48; 16. Пуцко В.Г. Велика Успенська церква Печерського монастиря: походження і доля споруди й начиння // Велика Успенська церква Києво-Печерської лаври. Слід у віках. – К.: Віпол, 2002. – С. 167-176; 17. Савенко А.И. Великая церковь Киево-Печерской лавры. – К., 1901; 18. Сіткарьова О.В. Успенський собор Києво-Печерської лаври: До історії архітектурно-археологічних досліджень та проекту відбудови. – К.: Свято-Успенська Києво-Печерська лавра, 2000. – 345 с.; 19. Собкович Н.Г. Свято-Успенський собор Києво-Печерської лаври. Минуле й сьогодні // Велика Успенська церква Києво-Печерської лаври. Слід у віках. – К.: Віпол, 2002. – С. 177-183; 20. Соборна Києво-Печерська церква Успіння Пресвятої Богородиці // Поточний архів відділу науковореставраційних та відновлювальних робіт Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. – К., 1999. – 70 с.; 21. Стріленко Н.М., Гуцуляк Р.Б.,

Поляцькова Н.В., Скляр С.В. Дослідження та технологія консервації залишків мурування Успенського собору Києво-Печерської лаври // Велика Успенська церква Києво-Печерської лаври. Слід у віках. – К.: Віпол, 2002. – С. 184-192; 22. Харламов В.О. Успенський собор: Реставрація унікальної пам'ятки // Людина і світ. – 1984. – № 8. – С. 52-57; 23. Холостенко Н.В. Исследование руин Успенского собора Киево-Печерской лавры в 1962-1963 гг. // Культура и искусство Древней Руси. – Л.: Наука, 1961. – С. 58-68; 24. Холостенко М.В. Успенский собор Печерского монастыря // Стародавній Київ. – К.: Наукова думка, 1975. – С. 145.

УДК [94:27-526.6] (470.24/.25)

Ілля ТИМЧУК

ХРИСТИЯНСЬКА СИМВОЛІКА ДАВНЬОРУСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОЇ РУСИ В ХІ – НА ПОЧАТКУ ХІІІ ст.

У статті автор подає характеристику предметів християнської культової пластики з території Північно-Західної Русі. Проаналізовано основні категорії пам'яток з досліджуваного регіону: хрести-енколпіони, натільні іконки, хрести-тільники, іконки-підвіски, змійовики, панагії, складні, хороси, богослужбові предмети. Також автор поставив проблеми для подальшого вивчення даної теми.

Ключові слова: Київська Русь, Новгородська земля, хрести-енколпіони, змійовики, натільні хрести, іконки.

Ілля ТИМЧУК

ХРИСТИАНСКАЯ СИМВОЛИКА ДРЕВНЕРУССКОГО НАСЕЛЕНИЯ СЕВЕРО-ЗАПАДНОЙ РУСИ В ХІ – В НАЧАЛЕ ХІІІ вв.

В статье автор дает характеристику предметов христианской культовой пластики с территории Северо-Западной Руси. Проанализированы основные категории памятников из исследуемого региона: кресты-энколпионы, нательные иконки, кресты-тельники, иконки-подвески, змеевики, панагии, складни, хоросы, богослужбные предметы. Также автор поставил проблемы для дальнейшего изучения данной темы.

Ключевые слова: Киевская Русь, Новгородская земля, кресты-энколпионы, змеевики, нательные кресты, иконки.

Ілля ТИМЧУК

CHRISTIAN SYMBOLISM OF OLD RUS POPULATION OF THE NORTH-WEST OF THE XI – EARLY XIII CENTURY

The adoption of Christianity by Old Rus population caused changes of their points of view and linked Christian traditions and heathen cult. Such an image of Christian outlook can be noticed within the structure of church liturgy and Christian cult symbolic. This is the main aspect that reflects topicality of given topic, as for the deep understanding of the process of Christianization of North-West parts of Kyiv Rus it is important to determine, analyze and characterize